

دانشگاه باقر العلوم

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عنوان:

سازوکارهای تحقق مردم سالاری دینی در ایران

استاد راهنما:

حجه الاسلام والمسلمین دکتر سید محمدتقی آل سید غفور

استاد مشاور:

حجه الاسلام والمسلمین دکتر نجف لکزایی

نگارنده:

زهرا صالحی

زمستان 1387

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

به پیشگاه ائمه اطهار(ع) و حضرت فاطمه زهرا(س) و فاطمه معصومه(س): به معادن علم و خزائن رحمت و هدایتگران راستین بشریت
به روان پاک پدر گرانقدرم که چه زود ما را ترک گفت
به محضر مبارک مادر فداکار و با تدبیرم که توصیه‌های گرانمایه‌اش همواره راهگشا و راهنمایم بوده است.
به همسر مهربان و صبورم که بدون همراهی او تحمل سختی‌های سال‌های
متمادی تحصیل برایم غیرممکن بود و همواره مشوقم در تحصیل بوده است و همه
موفقیت‌های خود را مدیون ایشان هستم.
هم‌چنین به پسرم سید مجتبی که از طفولیت تا نوجوانی لحظات کودکانه‌اش با
تحصیل من مقارن گشت و در تدوین پژوهش حاضر یاری‌گر من در مراقبت از
خواهرش بود.
هم‌چنین به دخترم فاطمه السادات که بسیاری از لحظاتی که باید در کنارش می
بودم صرف تدوین این پژوهش گشت.

سپاسگذاری

شکر و سپاس خدای را که فیض لایتناهی خود را و توفیق شناخت و علم و ایمان را همواره به ما عطا فرمود.

بر خود لازم می‌دانم از تمام کسانی که از ابتدا تا پایان پژوهش حاضر مرا یاری کردند تشکر و قدردانی نمایم.

پیش از همه از راهنمایی‌های گرانقدر استاد راهنما جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید محمدتقی آل سید غفور و مشاوره‌های ارزشمند حجت الاسلام والمسلمین دکتر لک‌زایی کمال تشکر و قدردانی را دارم.

هم‌چنین از مسئولین محترم کتابخانه که همکاری زیادی را به عمل آوردند و نیز از جناب آقای کارگر که زحمت تایپ و صفحه آرایی این پژوهش را پذیرفتند تشکر می‌نمایم.

در نهایت از همسر و فرزندانم سید مجتبی و فاطمه السادات که بدون همکاری و مساعدت آنان این پژوهش به نتیجه نمی‌رسید کمال تشکر را می‌نمایم.

چکیده

پژوهش حاضر برای پاسخ به این پرسش اصلی شکل گرفت که: سازوکارهای تحقق مردم سالاری دینی در ایران چیست؟ فرضیه ارائه شده عبارت از این است که: تحقق مردم سالاری دینی در ایران نیازمند سازوکارهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است که مشارکت و مشورت شهروندان را تسهیل نماید.

در این نوشتار با بهره‌گیری از چارچوب دموکراسی مشورتی سعی شده است زمینه و سازوکارهای مشارکت و مشورت هرچه بیشتر شهروندان در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تبیین گردد. جایگاه مشارکت و مشورت در نظام اسلامی براساس قرآن کریم و سیره معصومین (ع) ظرفیت لازم را جهت ارائه سازوکارهای مشارکتی و مشورتی در نظام مردم سالاری دینی ایجاد می‌نماید.

در حوزه اقتصاد: فعال نمودن بخش تعاون و شکل‌گیری و فعالیت بخش خصوصی در اقتصاد با هدف کاهش دخالت دولت و مشارکت سرمایه‌های مادی و فکری مردم پیشنهاد می‌گردد.

در حوزه سیاست: شکل‌گیری احزاب قدرتمند و کارآمد نمودن احزاب، تداوم فرایند انتخابات و ایجاد زمینه‌های لازم برای مشارکت هرچه بیشتر نگرش‌ها و تشکل‌های مختلف پیشنهاد می‌گردد.

در حوزه فرهنگ، توجه به فرایند جامعه‌پذیری و انتقال ارزش‌ها و هنجارهای مشارکتی و مشورتی به وسیله نهادهای جامعه‌پذیری چون: خانواده، همسالان، نظام آموزشی؛ مدارس، دانشگاه‌ها حوزه‌های علمیه، وسایل ارتباط جمعی، احزاب، زمینه‌ساز نهادینه شدن مشارکت سخت افزاری و نرم افزاری شهروندان در امور اجتماعی و سیاسی است.

به نظر می‌رسد به هر میزان که سازوکارهای مشارکتی و مشورتی بتوانند مردم را در عرصه‌های مختلف وارد نماید و مشارکت مادی و فکری مردم را فراهم نمایند مقدمات رضایت‌مندی شهروندان و تحقق و تداوم نظام مردم سالاری دینی فراهم می‌گردد و توافق عمومی و مصالح عمومی ایجاد می‌گردد.

فهرست مطالب

1	<u>مقدمه، طرح تحقیق</u>
2	<u>1- بیان مسأله</u>
2	<u>2- علت انتخاب موضوع و اهمیت و فایده‌ی آن</u>
3	<u>3- سابقه پژوهش</u>
3	<u>4- سؤال اصلی پژوهش</u>
3	<u>5- فرضیه‌های پژوهش</u>
4	<u>6- مفاهیم و متغیرها</u>
4	<u>7- سئوالات فرعی پژوهش</u>
5	<u>8- پیش فرض پژوهش</u>
5	<u>9- اهداف پژوهش</u>
5	<u>10- روش پژوهش</u>
5	<u>11- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها</u>
5	<u>12- سازمان‌دهی پژوهش</u>
7	<u>فصل اول، دموکراسی مشورتی</u>
8	<u>مقدمه</u>

9	مفهوم دموکراسی مشورتی
9	الف - دموکراسی
9	ب - مشورتی
10	نظام سیاسی مبتنی بر دموکراسی مشورتی
11	تجدید نظرهای دموکراسی مشورتی در عناصر لیبرال دموکراسی
14	سازوکارهای دموکراسی مشورتی
20	جمع‌بندی
Error! Bookmark not defined.	فصل دوم، چیستی مردم سالاری دینی
Error! Bookmark not defined.	مقدمه
Error! Bookmark not defined.	ادبیات بحث مردم سالاری دینی (تاریخچه)
Error! Bookmark not defined.	مفهوم مردم سالاری دینی
Error! Bookmark not defined.	مؤلفه‌های اساسی مردم سالاری دینی
Error! Bookmark not defined.	عناصر نظری مردم سالاری دینی
Error! Bookmark not defined.	عناصر عینی مردم سالاری دینی
Error! Bookmark not defined.	اهداف مردم سالاری دینی
Error! Bookmark not defined.	جایگاه مشارکت و مشورت در نظام در اسلامی
	defined.
Error! Bookmark not defined.	جمع‌بندی
Error! Bookmark not defined.	فصل سوم، سازوکارهای اقتصادی تحقق مردم سالاری دینی
	not defined.
Error! Bookmark not defined.	مقدمه
Error! Bookmark not defined.	جایگاه اقتصاد در نظام مردم سالاری دینی
Error! Bookmark not defined.	شاخصه‌های اقتصادی در نظام مردم سالاری دینی
	defined.
Error! Bookmark not defined.	سازوکارهای اقتصادی
Error! Bookmark not defined.	الف - فعال کردن تعاونی‌ها

Error! Bookmark not defined.....	<u>کارکرد تعاونی‌ها</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>تعاونی‌ها در ایران</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>راهکارهای لازم جهت فعالیت تعاونی‌ها</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>1- نهادینه کردن فرهنگ تعاون</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>2- توجه به جایگاه آموزش در تعاونی‌ها</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>3- نقش دولت در فعال کردن بخش تعاون</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>4- توجه به عوامل مؤثر در درون تعاونی‌ها</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>ب- فعال کردن بخش خصوصی (خصوصی سازی)</u>
	defined.
Error! Bookmark not defined.....	<u>اهداف خصوصی سازی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>شرایط پایه‌ای خصوصی سازی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>روش‌های خصوصی سازی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>خصوصی سازی در ایران</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>راهکارهای فعال کردن بخش خصوصی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>جمع‌بندی</u>
<u>106</u>	<u>فصل چهارم، سازوکارهای سیاسی تحقق مردم سالاری دینی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>مقدمه</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>احزاب</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>کار ویژه‌های احزاب سیاسی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>الف) کار ویژه‌های انتخاباتی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>ب) کار ویژه‌های آموزشی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>احزاب در ایران</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>راهکارهای عملی کارآمدی احزاب در ایران</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>1- ضرورت فعالیت‌های فرهنگی</u>
Error! Bookmark not defined.....	<u>2- ضرورت اجماع نخبگان و مسئولان</u>

- Error! Bookmark not defined. [3- شکل‌گیری احزاب قدرتمند و توانا](#)
- Error! Bookmark not defined. [جایگاه انتخابات در نظام مردم‌سالاری در ایران](#)
defined.
- Error! Bookmark not defined. [رهبری](#)
- Error! Bookmark not defined. [انتخاب رهبر](#)
- Error! Bookmark not defined. [شرایط و وظایف مجلس خبرگان](#)
- Error! Bookmark not defined. [وظایف خبرگان رهبری](#)
- Error! Bookmark not defined. [الف - انتخاب رهبر](#)
- Error! Bookmark not defined. [ب - عزل رهبر](#)
- Error! Bookmark not defined. [ج - نظارت بر رهبر](#)
- Error! Bookmark not defined. [شرایط و اختیارات رهبری](#)
- Error! Bookmark not defined. [شرایط و صفات رهبر](#)
- Error! Bookmark not defined. [1- صلاحیت علمی لازم برای افتاء در ابواب مختلف فقه](#)
not defined.
- Error! Bookmark not defined. [2- تقوا و عدالت](#)
- Error! Bookmark not defined. [3- بینش صحیح سیاسی، اجتماعی](#)
- Error! Bookmark not defined. [4- شجاعت](#)
- Error! Bookmark not defined. [5- مدیر، مدبر و قدرت کافی برای رهبری](#)
- Error! Bookmark not defined. [وظایف و اختیارات رهبر](#)
- Error! Bookmark not defined. [ریاست جمهور](#)
- Error! Bookmark not defined. [انتخاب رئیس جمهور](#)
- Error! Bookmark not defined. [شرایط داوطلبان ریاست جمهوری](#)
- Error! Bookmark not defined. [جریان انتخابات](#)
- Error! Bookmark not defined. [وظایف و اختیارات رئیس جمهور](#)
- Error! Bookmark not defined. [وظایف رئیس جمهور در اداره عالی کشور](#)
- Error! [وظایف و اختیارات رئیس جمهور در ریاست و اعمال قوه مجریه](#)
Bookmark not defined.
- Error! [وظایف و اختیارات رئیس جمهور در ارتباط با قوای مقننه و قضائیه](#)
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.....	رئیس جمهور و قوه قضاییه
Error! Bookmark not defined.....	مجلس شورای اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	انتخاب نمایندگان مجلس شورای اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	چگونگی انتخابات
Error! Bookmark not defined.....	جایگاه نمایندگی مجلس
Error! Bookmark not defined.....	1- نمایندگی ملی
Error! Bookmark not defined.....	2- نمایندگی کلی
Error! Bookmark not defined.....	3- نمایندگی غیر قابل عزل
Error! Bookmark not defined.....	4- عدم مسئولیت نمایندگان در ایفای وظایف نمایندگی
	not defined.
Error! Bookmark not defined.....	وظایف و اختیارات مجلس شورای اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	1- قانونگذاری
Error! Bookmark not defined.....	2- تفویض اختیار قانونگذاری
Error!	3- قوانینی که جنبه تصویبی دارند (اختیارات فوق العاده مجلس)
	Bookmark not defined.
Error! Bookmark not defined.....	4- تفسیر قانون عادی
Error! Bookmark not defined.....	5- حدود اختیار مجلس در وضع قانون
Error! Bookmark not defined.....	نظارت مجلس
Error! Bookmark not defined.....	شوراهای اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	فرایند انتخابات شوراهای اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	وظایف و اختیارات شوراهای اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	اختیارات و وظایف کلی شوراهای اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	1- وظایف مشورتی
Error! Bookmark not defined.....	2- وظایف و اختیارات نظارتی
Error! Bookmark not defined.....	3- وظایف و اختیارات برنامه‌ریزی

Error! Bookmark not defined.	4- <u>وظایف اجرایی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>مشارکت و مشورت شهروندان در شوراها</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>جمع‌بندی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>فصل پنجم، سازوکارهای فرهنگی - اجتماعی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>مقدمه</u>
Error! Bookmark not defined.	1- <u>خانواده</u>
Error! Bookmark not defined.	2- <u>گروه همسالان</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>کارکردهای گروه همسالان</u>
Error! Bookmark not defined.	1- <u>آماده کردن افراد برای پذیرش اجتماعی</u>
Error! Bookmark not defined.	2- <u>کمک به ظهور استعدادهای فردی</u>
Error! Bookmark not defined.	3- <u>آموزش برخی اطلاعات</u>
	4- <u>آموزش مهارت‌های اجتماعی، نگرش‌ها و گرایش‌هایی متفاوت با خانواده</u>
Error! Bookmark not defined.	
Error! Bookmark not defined.	3- <u>مراکز و نهادهای آموزشی</u>
Error! Bookmark not defined.	1- <u>انتخاب و آموزش نخبگان سیاسی</u>
Error! Bookmark not defined.	2- <u>ایجاد زمینه مناسب برای مشارکت سیاسی مردم</u>
	defined.
Error! Bookmark not defined.	3- <u>ایجاد وحدت ملی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف - مدارس و دانشگاه‌ها</u>
Error! Bookmark not defined.	1- <u>مواد درسی</u>
Error! Bookmark not defined.	2- <u>شیوه تدریس و فضای حاکم بر کلاس</u>
	3- <u>فضای کلی مدارس و دانشگاه‌ها و سازمان‌های دانشجویی و دانش‌آموزی</u>
Error! Bookmark not defined.	
Error! Bookmark not defined.	<u>ب - حوزه‌های علمیه</u>

Error! Bookmark not defined.	<u>1- فضاي كلي مدارس و حوزه‌هاي علميه</u>
	<u>2- نقش حوزه‌هاي علميه در جامعه پذيري و انتقال ارزش‌هاي مشاركتي و</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>مشورتي</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>وسايل ارتباط جمعي</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>كاركردهاي وسايل ارتباط جمعي</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1- انگيزه سازي براي مشاركت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2- كسب اطلاعات سياسي و اجتماعي</u>
Error!	<u>3- كنترل و هدايت افكار عمومي و تأثير بر رفتار انتخاباتي</u>
	Bookmark not defined.
Error! Bookmark not defined.	<u>احزاب سياسي</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>جمع‌بندي</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>خاتمه، نتيجه‌گيري</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>منابع و مآخذ</u>

مقدمه،

طرح تحقیق

1- بیان مسأله

طرح مسأله مردم سالاری دینی از سوی اندیشمندان ایرانی در سال‌های اخیر بر مبنای الگوی حکومت اسلامی که از سوی امام خمینی (ره) مطرح شد و در پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری جمهوری اسلامی ایران به دست بنیانگذار انقلاب عینیت یافت می‌تواند پاسخگویی نیازها و کاستی‌های نظام‌های دمکراتیک در جوامع مسلمان و شکل‌گیری نظام‌های مردم سالاری بر اساس تعالیم آسمانی اسلام باشد.

در این پژوهش برآنیم تا با نگاهی جامعه‌شناختی با بهره‌گیری از چارچوب دموکراسی مشورتی چگونگی پیاده نمودن و شکل‌گیری نظام مردم سالاری دینی را بررسی نماییم.

سازوکارهای تحقق نظام مردم سالاری دینی در ایران در سه حوزه اقتصاد، سیاست و فرهنگ بر مبنای مشارکت و مشورت هرچه بیشتر شهروندان و نهادینه سازی این مفاهیم در عرصه‌های مختلف توضیح و تبیین می‌گردد.

2- علت انتخاب موضوع و اهمیت و فایده‌ی آن

مهم‌ترین علت انتخاب این موضوع علاقه و دغدغه ذهنی بود که انگیزه لازم را برای انتخاب این موضوع پدید آورد. اهمیت آن را باید اینگونه بیان نمود که با طرح مسأله مردم سالاری دینی از سوی اندیشمندان ایرانی و مطرح شدن ابعاد مختلف نظری آن در

پژوهش‌های مختلف، چگونگی استقرار و تحقق این الگو اهمیت می‌یابد. چرا که شکل‌گیری و استقرار این الگو نیازمند پیش‌زمینه‌ها و لوازمی است که تحقیقات و پژوهش‌های تازه‌ای را ضروری می‌سازد.

فقدان پژوهش‌های لازم در مورد چگونگی و سازوکارهای تحقق الگوی مردم‌سالاری دینی مرا بر آن داشت تا مبادرت به انتخاب این موضوع نمایم.

3- سابقه پژوهش

در مورد مردم‌سالاری دینی کتب و مقالات فراوانی نوشته شده و پایان‌نامه‌هایی نیز در این موضوع انجام گرفته است ولی باید گفت تقریباً همه این موضوع را به صورت اندیشه‌ای و نظری بحث نموده و مبانی نظری آن را بررسی نموده‌اند و یا این‌که در مقایسه با لیبرال دموکراسی به بحث گذاشته شده است. طبق بررسی‌های انجام شده کار زیادی در بعد جامعه‌شناختی این نظریه و سازوکارهای تحقق آن صورت نگرفته است. از جمله می‌توان کتاب «مردم‌سالاری دینی» از آقای مسعود پورفرد، سه جلد کتاب مردم‌سالاری دینی آقای کاظم قاضی زاده و کتاب‌های دیگر با همین عنوان نام برد که در آن‌ها بحث نظری و اندیشه‌ای مسأله مردم‌سالاری دینی بررسی شده است ولی از چگونگی تحقق آن بحث نشده است.

4- سؤال اصلی پژوهش

سازوکارهای تحقق مردم‌سالاری دینی در ایران چیست؟

5- فرضیه‌های پژوهش

تحقق مردم‌سالاری دینی نیازمند سازوکارهایی است که مشارکت و مشورت شهروندان را در عرصه‌های مختلف فراهم آورد، این سازکارها عبارتند از:

_____ سازوکارهای اقتصادی: فعال کردن بخش تعاون، فعال کردن بخش خصوصی به منظور کاهش دخالت دولت و مشارکت بیشتر مردم در عرصه‌های اقتصادی.

— سازوکارهای سیاسی: شکل‌گیری احزاب قدرتمند و کارآمد که زمینه‌ساز مشارکت و دخالت شهروندان در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی هستند و جذب و هدایت خواسته‌ها و مطالبات شهروندان و آراء و نظرات آنان را برعهده دارند.

انتخابات دیگر سازوکار سیاسی است که امکان انتخاب رهبر، ریاست جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراهای اسلامی را ایجاد می‌نماید، بهره‌گیری از سازوکارهای شورایی در فرایند تصمیمات سیاسی و اجتماعی.

— سازوکارهای فرهنگی - اجتماعی: مکانیزم جامعه‌پذیری سیاسی و انتقال ارزش‌ها و هنجارهای مشارکتی و مشورتی به وسیله نهادهای جامعه‌پذیری چون: نهاد خانواده، همسالان، نظام آموزشی، مدارس، دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، وسایل ارتباط جمعی، احزاب.

6- مفاهیم و متغیرها

مفاهیم: مردم سالاری دینی، سازوکارهای اقتصادی؛ بخش تعاون، بخش خصوصی، سازوکارهای سیاسی؛ احزاب، انتخابات، سازوکارهای فرهنگی، جامعه‌پذیری سیاسی، خانواده، همسالان، مدارس، دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، وسایل ارتباط جمعی، احزاب.

متغیر وابسته: نظام مردم سالاری دینی.

متغیر مستقل: سازوکارهای اقتصادی، سازوکارهای سیاسی، سازوکارهای فرهنگی.

7- سئوالات فرعی پژوهش

— مردم سالاری دینی چیست؟

- سازوکارهای اقتصادی تحقق مردم سالاری دینی چیست؟
- سازوکارهای سیاسی تحقق مردم سالاری دینی چیست؟
- سازوکارهای فرهنگی - اجتماعی تحقق مردم سالاری دینی چیست؟

8- پیش فرض پژوهش

- امور عمومی با نظر جمعی اداره می شود.
- رضایت مردم تداوم و کارآمدی نظام سیاسی - اجتماعی را به دنبال دارد.
- خداوند انسان را مختار آفریده است.
- دین برنامه زندگی از سوی خداوند برای رسیدن به سعادت است.
- ایران کشوری دینی است.

9- اهداف پژوهش

تبیین سازوکارهای لازم در جهت کاربردی کردن و کارآمد نمودن الگوی مردم سالاری دینی در ایران تا استقرار و تداوم نظام مردم سالاری دینی به طور کامل تحقق یابد و الگوی عملی برای دیگر کشورهای اسلامی باشد.

10- روش پژوهش

توصیفی و تحلیلی است.

11- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها

روش کتابخانه‌ای است.

12- سازمان‌دهی پژوهش

این پژوهش در یک مقدمه و پنج فصل و نتیجه‌گیری تدوین یافته است:

در فصل اول، چارچوب نظری مطرح شده است که عنوان آن عبارتند از «دموکراسی مشورتی»: سعی شده است در این فصل دموکراسی مشورتی عناصر، مؤلفه‌ها و سازوکارهای پیشنهادی این نظریه طرح و بررسی گردد.

فصل دوم، مفهوم مردم سالاری دینی مورد بررسی قرار گرفته است، تاریخچه، مؤلفه‌های اصلی، عناصر و جایگاه مشارکت و مشورت در نظام اسلامی مورد بحث قرار گرفته و در پایان نقاط اشتراک در نظریه بیان شده است.

فصل سوم، سازوکارهای اقتصادی نظام مردم سالاری دینی به دو بخش، 1- فعال کردن بخش تعاون، 2- فعال کردن بخش خصوصی طرح و بررسی شده‌اند.

فصل چهارم، سازوکارهای سیاسی تحقق نظام مردم سالاری دینی به بحث گذاشته شده است: احزاب و انتخابات از مهم‌ترین آن‌ها هستند که به تفصیل آمده است.

فصل پنجم، سازوکارهای فرهنگی — اجتماعی نظام مردم سالاری دینی تبیین شده است؛ جامعه پذیری به عنوان مهم‌ترین مکانیزم مطرح شده و نقش نهادهای جامعه پذیری: خانواده، همسالان، نظام آموزشی، مدارس و دانشگاه‌ها، حوزه علمیه، بررسی شده است.

نتیجه‌گیری، قسمت پایانی این نوشتار است.

فصل اول،

دموکراسی مشورتی

مقدمه

این رساله با عنوان سازوکارهای تحقق مردم سالاری دینی با توجه به مباحث نظری که تا کنون در این موضوع صورت گرفته است در پی کاوش سازوکارهایی است تا در حوزه‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی و فرهنگی به توان با بهره‌گیری از آن‌ها نظامی سیاسی را بر اساس الگوی مردم سالاری دینی سامان داد.

اکنون مردم سالاری از مفاهیمی محسوب می‌گردد که با گذشت زمان و تغییراتی که در نظام دانایی غرب و جوامع مختلف صورت گرفته معنایی سیال یافته است و در نقاط مختلف جهان مردم سالاری با اختلاف سلیقه‌ها ایده‌های مختلف همساز و همراه شده است و این مطلب را به ذهن متبادر می‌کند که مردم سالاری (دموکراسی) مضمونی واحد و مورد اتفاق همه ندارد. مردم سالاری دینی الگویی است جدید متناسب با جامعه مسلمان که از سوی اندیشمندان در ایران مطرح شد و مقدمه عینی این الگو را حکومت جمهوری اسلامی ایران باید دانست که امید است با روشن شدن ابعاد و چگونگی تحقق این الگو، بیش از گذشته مسیر نیل به اهداف آن در ایران فراهم گردد.

دموکراسی مشورتی با توجه به نظام دانایی جدید در غرب و کاستی‌ها و چالش‌های لیبرال دموکراسی در غرب شکل گرفته است و اندیشمندان در این نظریه بر توافق و شورا و کنش ارتباطی در حوزه عمومی تأکید دارند که با توجه به جایگاهی که برای مشورت عمومی و توافق عمومی و منافع همگانی قائل است اشتراکاتی با الگوی مردم سالاری دینی دارد.

در فصل اول با عنوان دموکراسی مشورتی، چارچوب انتخابی را مطرح می‌کنیم و عناصر، مؤلفه‌های این الگو را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم. ابتدا مفهوم دموکراسی مشورتی را از نظر می‌گذرانیم و در ادامه نظام سیاسی و مؤلفه‌های آن را که مورد نظر این الگو است بررسی نموده و در پایان شاخصه‌های الگوی‌های دموکراسی مشورتی را تبیین می‌نماییم.

1- مفهوم دموکراسی مشورتی

دموکراسی مشورتی از دو واژه دموکراسی و مشورت ترکیب یافته که به فهم این دو واژه می‌پردازیم:

الف - دموکراسی

دموکراسی در اصل یک واژه یونانی است که در قرن 16 به صورت واژه فرانسوی دموکراتی وارد زبان انگلیسی شد. دموکراسی از واژه دموکراسیا مشتق شده که ریشه‌های آن دو واژه دمو (مردم) و کراتوس (حکومت) است. بر اساس این ترکیب اشتقاقی، دموکراسی به معنی نوعی از حکومت است که در آن بر خلاف حکومت‌های موناشرشی و اشرافی، مردم حکومت می‌کنند.⁽¹⁾ اگر چه معنای این واژه بسیار روشن به نظر می‌آید اما در قرن بیستم تا برداشت‌ها و معانی متفاوتی که از آن شده است ابهاماتی را بر آن افزوده است. و بر دموکراسی را به مثابه روشی برای ایجاد حکومت کارآمد و مسئول می‌داند نه به معنای دادن قدرت حکومت به اکثریت، بلکه دموکراسی حکومت سیاستمدار است نه مردم شومپیتر دموکراسی را رقابت احزاب سیاسی برای رسیدن به قدرت می‌داند.⁽²⁾

ب - مشورتی

این واژه وجه وصفی واژه مشورت است که بر نحوه تصمیم‌گیری دلالت دارد. در این جا منظور مشورت سیاسی است و این مشورت: مشورتی است که در فرایند تصمیم‌گیری سیاسی به عنوان مهم

1- دیوید هلد، مدل‌های دموکراسی، ترجمه عباس مخبر، تهران: روشنگران و مطالعات زنان، 1378، ص 14.

2- کیت نش، جامعه‌شناس معاصر، جهانی شدن، سیاست، قدرت، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات کویر، 1380، ص 255.

ترین ساز و کار تلقی می‌شود. مشورت سیاسی به معنای مشارکت مردم در گفت و گوی سیاسی و تصمیم‌گیری درباره‌ی زندگی سیاسی است و بر این اساس تصمیم‌گیری روند مشورتی پیدا می‌کند. هر چه که تصمیمات اتخاذ شده محصول تبادل نظر آرا و گفت و گوی عقلانی بیشتری باشد و اجماع در یک تصمیم بیشتر باشد مشروعیت تصمیم بیشتر خواهد بود. بنابراین در این مدل مشورت یکی از ارکان محسوب می‌گردد و مشروعیت و عقلانیت تصمیم‌های جمعی را تابعی از میزان باز بودن و پویای حوزه‌های بحث و تبادل نظر می‌داند.⁽³⁾

با توجه به توضیحات مذکور مفهوم دموکراسی مشورتی آشکار می‌شود: جوشا کوهن به عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه پردازان این نظریه دموکراسی مشورتی را این گونه تعریف می‌کند: دموکراسی مشورتی: اجتماعی است که امور از طریق مشورت عمومی بین اعضا اداره می‌شود. در این مفهوم دموکراسی مشورتی بر ایند یک فرایند مشورتی دانسته می‌شود که خود مدلی آرمانی است که طرفداران آن باید بکوشند به آن نزدیک شوند.

نظام سیاسی مبتنی بر دموکراسی مشورتی

در تعریف دموکراسی مشورتی و اهداف آن نظرات متفاوتی از سوی اندیشمندان مطرح شده است. اما نقطه اشتراک همه تعابیر و دیدگاه‌ها عبارت از این‌که: دموکراسی مشورتی شهروندان را به جست و جوی اجماع و اتفاق نظر بر «خیر عمومی» ترغیب می‌کند و هدف اصلی این نوع دموکراسی را باید اتفاق نظر نسبت به خیر عمومی دانست. اجماع و اتفاق نظر تعیین کننده خیر عمومی است. شهروندان در فرایند مشورت دموکراتیک به دنبال تعیین مصداق خیر عمومی هستند و خیر عمومی محصول این فرایند است.⁽⁴⁾

عناصر دموکراسی مشورتی: نظام مشورتی حاصل تجدیدنظر در لیبرال دموکراسی است. عناصری که از لیبرال دموکراسی ثابت هستند:

1- محمدرفیع محمودیان، «دموکراسی مشورتی»، اندیشه جامعه، ش 13، صص 16-19.

2- منصور میر احمدی، پیشین، ص 260.

1- تفکیک حوزه سیاسی از حوزه اجتماعی

2- رضایت‌مندی مشروعیت نظام سیاسی و دولت (پایه و اساس مشروعیت دولت)

3- تحدید قدرت سیاسی (آزادی و محدود شدن قدرت)

این نظریه با قبول مشروعیت و برنامه‌ریزی عقلانی برخوردار ی یکسان مردم از حق حاکمیت و ضرورت رعایت منافع فردی مردم اصلاحاتی اساسی را در راستای بر طرف ساختن مشکلات نظری و عملی لیبرال دموکراسی در این عناصر انجام می‌دهد.⁽⁵⁾

تجدید نظرهای دموکراسی مشورتی در عناصر لیبرال دموکراسی:

1— مشروعیت و برنامه‌ریزی بر پایه عقل مشورتی: این نظریه ایده‌ی بنیادین نظریه‌های لیبرال یعنی امکان تنظیم زندگی سیاسی بر مبنای عقل عملی و مشروع بودن جامعه سیاسی عقلانی را می‌پذیرد ولی مفهوم عقل در این نظریه از عقل خود بنیاد فردی متفاوت می‌شود. عقل مشورتی را جایگزین عقل فردی می‌کند اگر چه به قابلیت عقل فردی نیز باور دارد. عقل مشورتی به عقلی گفته می‌شود که در فرایند مشورت حاصل می‌شود.⁽⁶⁾

ایده مشروعیت مبتنی بر عقل مشورتی در این نظریه با ارجاع به دیدگاه‌های هابرماس و جان راولز تبیین می‌گردد. هابرماس مشروعیت عقل مشورتی را براساس کنشی ارتباطی توضیح می‌دهد او دموکراسی مشورتی را تنها راه برقراری دموکراسی در جامعه می‌داند و دو ادعا را مطرح می‌کند که؛ الف — کنش باز و آزاد اجتماعی، اعم از کنش متقابل میان دو دوست در حوزه زندگی روزمره یا کنش متقابل میان اعضای یک جامعه نمی‌تواند جز بر مبنای و به قصد رسیدن به تفاهم و توافق انجام شود.

ب - در جامعه مدرن، به خاطر تفکیک حوزه‌های زندگی اجتماعی از یکدیگر، کنش متقابل چند نفره در حوزه‌های زندگی روزمره و سیاست را می‌توان به وسیله تفاهم و توافق پیش برد.⁽⁷⁾ بدین گونه او بر این باور است که عقل مشورتی حاصل کنش ارتباطی گویندگان و شنوندگان است و کنش ارتباطی در

1- همان، ص 262.

2- همان، ص 263.

1- محمدرفیع محمودیان، پیشین.

پی هماهنگ ساختن اهداف و آرمان‌های شخصی با فهمی مشترک است.⁽⁸⁾

یکی دیگر از اندیشمندان جان راولز است از نظر او یک طرح برای فرد زمانی عقلانی است که او آن را با عقلانیت مشورتی انتخاب کرده باشد و با تأملی دقیق در نظر گرفته باشد. راولز با حفظ کردن عقلانیت فردی بر تأملی بودن آن تأکید دارد، از منظر او این تأمل و مشورت، این نوع عقلانیت را از عقلانیت ابزاری جدا می‌سازد و برنامه‌ریزی بر مبنای آن از خطا و اشتباه دور است. او سطح بحث را از فرد به تنهایی به افراد منتقل می‌کند.⁽⁹⁾

2- برابری سیاسی و اجتماعی: این نظریه با پذیرش برابری سیاسی در نظریه لیبرال دموکراسی برابری اجتماعی را مطرح می‌کند و به توسعه مفهومی برابری می‌پردازد و در این توسعه مفهومی نیز وامدار نظریه عدالت جان راولز است. جان راولز دو اصل را در مورد برابری مطرح می‌کند که اصل نخست برابری سیاسی را همانند لیبرال دموکراسی مطرح کرده و در اصل دوم به صورت گسترده بر برابری اقتصادی اجتماعی تأکید می‌کند.

او معتقد است باید نابرابری به گونه‌ای تنظیم شود که: 1- به طور معقولی انتظار رود که در راستای منفعت همگان باشد. 2- مناصب و موقعیت‌های وابسته به آن سوی همگان باز باشد و بدین گونه ضرورت عادلانه بودن نابرابری‌ها مورد تأکید قرار می‌گیرد. نظریه عدالت جان راولز در پی ساز و کارهایی در جهت عادلانه کردن نابرابری‌ها است و نظریه دموکراسی مشورتی نیز همین امور را به دنبال می‌کند.⁽¹⁰⁾

3- منافع عمومی: دموکراسی مشورتی با پذیرش نابرابری‌های موجود در جامعه تلاش در جهت عادلانه ساختن آن‌ها را پیشنهاد می‌کند. توجه به منافع عمومی بهترین راه در رسیدن به این هدف تلقی می‌گردد. در این گونه الگو با تأمین منافع عمومی منافع فردی نیز تأمین می‌گردد و گذر از منافع فردی به عمومی از مهم‌ترین تغییرات و تفاوت‌ها نسبت به لیبرال دموکراسی است و گفت و گو و مشورت بر منافع عمومی متمرکز است و همه سعی دارند تصمیماتی بگیرند که از سوی همه پذیرفتنی باشد. در این

2- همان، ص 19.

3- منصور میراحمدی، پیشین، ص 264.

1- همان، ص 265.

نظریه تلاش می‌شود نوعی سازگاری بین منافع فردی و عمومی بر اساس دیدگاه راولز انجام گیرد. به عقیده راولز:

«دموکراسی که نظم مطلوبی بر آن حاکم است، بحث سیاسی حول برداشت‌های مختلف از خیر عمومی سازمان می‌یابد. از این رو، یک طرح تکثرگرایانه‌ی آرمانی که در آن سیاست‌های دموکراتیک مشتمل بر چانه‌زنی منصفانه گروه‌هایی است که هر کدام در پی منافع منحصر و گروهی خود است، متناسب با یک جامعه مبتنی بر عدالت نیست».⁽¹¹⁾

هابرماس در مفهوم حوزه عمومی، منافع عمومی را زیر بنای قدرت عمومی دولت می‌داند. از نظر او به رسمیت شناخته شدن حوزه عمومی موجبات مشارکت فعال شهروندان فراهم شده و منافع عمومی در مسیر این مشارکت‌ها عملی می‌گردد به اعتقاد او مبنای مشروعیت دولت دموکراتیک منافع عمومی است تا وقتی جهت در علایق و دغدغه‌ها عمومی باشد قدرت دموکراتیک است.⁽¹²⁾ بر همین اساس است که هابرماس اقتصاد و دولت نظام لیبرال دموکراسی را زیر سؤال می‌برد و معتقد است در این نظام بازیگران اجتماعی با تفکر استراتژیک بر مبنای نفع شخصی به فعالیت‌شان جهت می‌دهند این نظام پول و قدرت را که رسانه‌های ارتباطی هستند تولید و برای رهبری جامعه از آن بهره می‌برد. او بر این باور است که دست‌اندازی دولت و اقتصاد به حوزه عمومی باعث انحطاط حوزه عمومی و نابودی ارتباطات عقلانی در جهان زیست گردیده است.⁽¹³⁾

بنابراین می‌بایست با احیای حوزه عمومی و مفهوم سازی مجدد از حوزه عمومی که در آن جنبش‌های اجتماعی بازیگران اصلی در اداره دموکراتیک باشند منافع عمومی را محور تصمیم‌گیری‌ها در فرایند دموکراتیک قرار داد.

از نظر هابرماس رعایت مسأله «عموم» و «منافع یا مصالح عمومی» شرط اصلی برای تلقی از «قدرت دولتی» به منزله قدرت عمومی است و قدرت دولتی تا زمانی که خود را همسو و هم جهت با علایق و دغدغه‌های عمومی قرار دهد و در خدمت منافع عمومی باشد، می‌تواند قدرت دموکراتیک و برخاسته از

1- جوشاکوهن، پیشین، ص 208.

2- منصور میراحمدی، پیشین، ص 268.

3- کیت نش، پیشین، ص 265.

توده‌ها و واجد مشروعیت تلقی شود.⁽¹⁴⁾

پس باید گفت نظریه دموکراسی مشورتی با تکیه بر نظریه عدالت جان راولز منافع عمومی را مهم ترین محور چانه‌زنی‌ها و تصمیم‌گیری در فرایند مشورتی می‌داند و بر اساس نظریه هابرماس مشورت را موجب ظهور دغدغه‌های عمومی و منافع مردم و مشروعیت دولت را همسویی با این دغدغه‌ها و منافع تلقی می‌کند. بدین گونه در این نظریه از مفهوم منافع فردی عبور و بر منافع عمومی تأکید می‌شود و درک و احترام متقابل را ترغیب می‌نماید.⁽¹⁵⁾

سازوکارهای دموکراسی مشورتی

1- مشروعیت و برنامه‌ریزی بر پایه عقل مشورتی، 2- برابری سیاسی و اجتماعی، 3- منافع عمومی برگرفته شده از خیر عمومی مهم‌ترین عناصر این نظام هستند که در کنار عناصر مقبول از لیبرال دموکراسی هم‌چون؛ جدایی حوزه سیاسی از حوزه اجتماعی، تحدید قدرت سیاسی، نیازمندی سازوکارهایی مناسبند تا اهداف خاصی که این نظریه به دنبال آن است محقق گردد. به عقیده طراحان و نظریه‌پردازان این نظریه سازوکارهای مطرح شده قادرند عدالت را نیز که در نظام لیبرال دموکراسی در برابر آزادی از جایگاه محدودتری برخوردار است احیا نماید و در کنار آزادی جای دهد. از مهم‌ترین سازوکارهای نظریه دموکراسی مشورتی «مشورت عمومی» و «تفاهم متقابل» را می‌توان نام برد در ادامه این سازوکارها را تبیین می‌نماییم:

الف - مشورت عمومی: همان‌گونه که مطرح شد دموکراسی مشورتی اجتماعی است که امور از طریق مشورت عمومی بین اعضاء اداره می‌شوند.⁽¹⁶⁾ مشورت عمومی فرایندی است که در آن از طریق بحث و گفت و گو و استدلال میان شهروندان آزاد و برابر، تصمیم‌گیری صورت می‌گیرد و بر این اساس جامعه به شکل دموکراتیک اداره می‌شود چهار ویژگی مهم را می‌توان برای مشورت بر شمرد که عبارت از: مشورت باید نمایانگر برابری باشد تا اصل آزادی بیان را تأمین کند. مشورت مکانی برای عرضه

1- منصور میراحمدی، پیشین، ص 269.

2- جوشاکوهن، پیشین، ص 207.

1- همان.

اطلاعات بدیل است، که فرصتی بیشتر برای برخورد افراد با اطلاعات و چشم‌اندازهای مختلف است. مشورت پایگاهی برای استقلال و خود مختاری انجمنی و محل ارتباط اجتماع است و در نهایت مشورت شهروندی فراگیر را تأمین می‌کند. جایی که افراد به عنوان شهروند و نه افراد با یکدیگر ملاقات می‌کنند. از میان چهار ویژگی مذکور، ویژگی دوم از اهمیتی بسیار زیاد برخوردار است. مشورت موجب می‌شود افراد با دیدگاه‌ها و نظرات دیگران آشنا شوند و در فرایند گفت و گو و استدلال به نظر صائب‌تر دست یابند. مشورت شرایطی را فراهم می‌سازد که در آن بازیگران گسترش دهند.⁽¹⁷⁾

با توجه به مفهوم مشورت در نظام مشورتی دموکراتیک باید گفت: این سازوکار از جایگاهی بالا برخوردار است که آن را از الگوهای دیگر دموکراسی و به طور خاص لیبرال دموکراسی متمایز می‌سازد و مهمترین نقش مشورت را باید در تصمیم‌گیری دانست که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم:

الف — مشورت و تصمیم‌سازی: اقداماتی که قبل از اتخاذ یک تصمیم انجام می‌گیرد را اقدامات تصمیم‌ساز می‌نامیم و به آن فرایند تصمیم‌سازی می‌گوییم.

جوشا کوهن چهار ویژگی را برای مشورت روند مشورتی آرمانی نام می‌برد که سه مورد آن مربوط به فرایند تصمیم‌سازی است: اول: مشورت آرمانی آزاد است چون دو شرط را برآورده می‌سازد: 1- شرکت کنندگان تنها به واسطه نتایج مشورت‌شان و پیش شرط‌های این مشورت یکدیگر را یکپارچه و وابسته به هم می‌پندارند.

2- شرکت‌کنندگان فکر می‌کنند می‌توانند بر اساس نتایج عمل کنند. با در نظر گرفتن این واقعیت که چون تصمیمات بر اساس نتایج اتخاذ می‌شوند پس باید همگی آن را بپذیرند.

دوم: مشورت مستدل است چون دو طرف مشورت ملزمند برای پیشنهاد خود دلیل بیاورند.

سوم: در مشورت آرمانی افراد شرکت‌کننده هم از جهت شکلی و هم اهمیت برابرند.⁽¹⁸⁾

بنابراین آزاد بودن، مستدل بودن مشورت و برابری افراد شرکت‌کننده در آن، سه ویژگی اساسی مشورت و فرایند تصمیم‌سازی در آن است.

2- منصور میراحمدی، پیشین، ص 270.

1- جوشا کوهن، پیشین، صص 213-214.

ب - مشورت و تصمیم‌گیری: تصمیم‌گیری مرحله پایانی و نهایی مشورت است که عبارت از: انتخاب یکی از راه‌حل‌ها.

نظام مشورتی دموکراتیک نظامی است که در آن افراد همتراز و آزاد در فرایند مشورت شرکت و با رایه استدلال از اولویت‌های خود دفاع می‌کنند و بدین گونه مشورت به تصمیم‌گیری خاصی ختم می‌شود که آن را تصمیم‌گیری بر مبنای عقل مشورتی می‌نامیم.

در اتخاذ یک تصمیم زمانی صورت می‌گیرد که عقلانیت مشورتی حاصل شود و آن حاصل مشورت است. هدف از مشورت آرمانی دست‌یابی به اجماعی است که دارای انگیزه‌های عقلانی است، یافتن دلایلی که برای همه آن‌ها که متعهد به عمل کردن بر اساس نتایج ارزیابی آزادانه و مستدل گزینه‌ها به وسیله افراد همتراز هستند قانع کننده باشد.⁽¹⁹⁾

2- تفاهم متقابل: دومین ساز و کار دموکراسی مشورتی تفاهم متقابل است پاسخ‌گوی این سؤال است که: مبنای مشروعیت در این نظام و پذیرش یک تصمیم از سوی همگان چیست؟

کوهن مشروعیت تصمیم‌های گرفته شده را بر اساس ضرورت اجماع توضیح می‌دهد. او هدف مشورت را دست‌یابی به اجماع و اتفاق نظر می‌داند ولی معتقد است که این هدف آرمانی بوده و باید از آن عدول کرد و قاعده اکثریت را باید پذیرفت از نظر برخی نظریه‌پردازان برای فرار از معضلات رأی اکثریت «تفاهم متقابل» را به عنوان مبنای مشروعیت تصمیم‌گیری مطرح کرده‌اند. در صورت این تفاهم تصمیمات گرفته شده مشروع است.⁽²⁰⁾ از منظر دموکراسی مشورتی بحث و تبادل نظر آزاد شهروندان زمینه اصلی تصمیم‌گیری‌های دموکراتیک است، هر چه که تصمیمات اتخاذ شده محصول تبادل نظر آزاد و گفت و گو عقلانی بیشتری باشد و اجماع در یک تصمیم بیشتر باشد مشروعیت تصمیم بیشتر خواهد بود.⁽²¹⁾

ولی از آن‌جا که حصول اجماع در بسیاری موارد ممکن نیست ایده تفاهم متقابل از سوی هابرماس مطرح می‌شود اگر چه حصول اجماع از مطلوبیت برخوردار است. تفاهم متقابل مسأله اقلیت و عدم

1- همان، ص 214.

2- منصور میراحمدی، پیشین، ص 273.

1- محمدرفیع محمودیان، پیشین، ش 13، ص 18.

رعایت منافع آن‌ها را در دموکراسی را برطرف می‌سازد در این ضرورت گوش سپاری به اقلیت فراهم می‌شود بدین منظور اکثریت باید فضیلت پاسخ‌گویی مدنی و تأمل چشم‌اندازهای اقلیت را در خود پرورش دهند و کسانی که در اقلیت هستند باید تحمل مدنی و مداومت در ترغیب دیگران به درستی و اهمیت چشم‌اندازهای خود را پرورش دهند بدین‌گونه تفاهم متقابل پاسخ‌گویی مدنی و تحمل درونی را فرض می‌گیرد. این دو ویژگی است که اکثریت و اقلیت را به هم نزدیک می‌سازد و با ایجاد تفاهم منافع همگان تأمین می‌گردد و مسأله اقلیت حل می‌شود و به همین دلیل به اعتقاد طرفداران ایده تفاهم زمینه‌های لازم برای مشروعیت دموکراتیک را فراهم و ما را از اجماع بی‌نیاز می‌کند. گراهام اسمیت بر این باور است که درجه نخست؛ اجماع قرارداد، پس از آن توافق و مصالحه و در نهایت رأی اکثریت قرار می‌گیرد.⁽²²⁾

هابرماس اگر چه هم‌چون گراهام اسمیت بر تفاهم متقابل تأکید می‌کند ولی آن را شکننده می‌داند و به دنبال ساز و کاری برای وضعیت شکننده تفاهم است. او کنش تفاهمی را مطرح و در راستای حصول شهروندان کارساز می‌داند کنش ارتباطی سازوکاری است که منافع را به منافع جمعی پیوند می‌زند و حصول توافق را ممکن می‌سازد شهروندان را متعهد می‌سازد تا به ادعاهای یکدیگر در بیان مقاصد توجه کنند.⁽²³⁾

در مجموع می‌توان گفت: دموکراسی مشورتی نظامی است که با بهره‌گیری از سازوکارهای متعدد به دنبال مشروع‌تر و قابل اعتمادتر اقتدار سیاسی مبنی بر گفت و گوی فراگیر و نامحدود و داوری‌های سیاسی و تصمیمات سیاسی آگاهانه‌تر و یک تبیین فعال‌تر از شهروندی است و مراحلی برای رسیدن به تصمیم نهایی در آن پیش‌بینی شده است که یکی پس از دیگری به کار گرفته می‌شود که عبارت از: 1- اجماع، 2- تفاهم متقابل، 3- مراجعه به رأی اکثریت. شاخصه‌های الگوهای دموکراسی مشورتی: گراهام اسمیت معتقد است طرح‌ها و الگوهایی که در جهت پیاده کردن دموکراسی مشورتی طراحی می‌شوند باید قابلیت‌های زیر را در نهادها دارا باشند.⁽²⁴⁾

2- منصور میراحمدی، پیشین، ص 275.

1- همان، ص 276.

2- همان، ص 288.

- 1— فراگیری: یعنی شهروندان باید از حق برابر اظهار عقیده و دیدگاه‌های خود برخوردار باشند بنابراین باید این الگوها امکان حضور فراگیر شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری را فراهم آورند.
 - 2— گفت و گوی نامحدود: یعنی ترجیح عقلانیت مشورتی بر عقلانیت ابزاری، باید طوری این الگوها طراحی می‌شوند و نهادهایی را سازمان دهند تا امکان گفت و گو نامحدود برای شهروندان به منظور حصول عقلانیت مشورتی وجود داشته باشد.
 - 3— یک تصمیم عادلانه: در این شاخصه قاعده‌ای که در تصمیم‌گیری به کار می‌رود را مدنظر دارد، چرا که در تصمیم‌گیری باید شیوه‌ای به کار رود که تا آنجا که ممکن است اجماع نظر حاصل گردد و در مرحله بعد اگر اجماع حاصل نشد تفاهم متقابل و مرحله آخر رأی اکثریت مدنظر باشد و بدین گونه تا جای ممکن عدالت در تصمیم‌گیری وجود داشته باشد.
 - 4— حساسیت نسبت به شرایط و ارزش‌های محیطی: گراهام اسمیت بر این باور است که می‌توانیم دموکراسی مشورتی را به عنوان مؤثرترین شیوه برای تحقق ارزش‌های محیطی به کار گیریم و باید الگوهای دموکراسی مشورتی به گونه‌ای تنظیم شوند تا ارزش‌های محیطی را مورد توجه قرار دهند و متناسب با آنان باشند.⁽²⁵⁾
- سه الگو از سوی اندیشمندان برای دموکراسی مشورتی مطرح شده است.⁽²⁶⁾
- الف — وساطت و اشتغال گروه سهامداران: در این الگو سعی می‌شود با تشکیل نهادهای واسطه‌ای افراد سهامدار به تفاهم و اتفاق نظر دست یابند. وساطت از این نظر مفید است که ظرفیت «رسیدگی‌های خیرخواهانه» و «توسعه و بهبود تفاهم و اعتماد متقابل» و «انگیزش یادگیری اجتماعی و ارزیابی مجدد علایق» را در خود دارد. به موجب آن افراد موظفند ساختاری تنظیم کنند که در آن نزاع، تعامل و فرایند مدیریت بحران به گونه‌ای عمومی انجام گیرد.
 - ب - گردهمایی‌های شهروندان: در این الگو فضاها و مکان‌هایی برای شهروندان در نظر گرفته می‌شود که در آن فرصتی مناسب برای مشورت درباره مسائل سیاسی فراهم گردد. این گردهمایی‌ها از

1- همان، ص 279.

2- همان، صص 281-284.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

قابلیت‌های زیادی برخوردار است چرا که دامنه‌ی گسترده‌ای دارد و منعکس کننده نظرات شهروندان به تصمیم‌گیرندگان است. و نقص دموکراسی‌ها که عدم آگاهی تصمیم‌گیرندگان از نظرات شهروندان است برطرف می‌گردد. ابتکار عمل فرایندی است که طی آن شهروندان باید تعداد خاصی امضاء جمع کنند تا پیشنهاد خود را به رأی مردم بگذارند، همه‌پرسی‌ها می‌توانند مشاوره‌ای یا دستوری باشند و باعث تغییر قانون گردند.

به کارگیری الگوی مشخص از نظر نظریه‌پردازان برای همه جوامع ممکن نیست بلکه استفاده از الگوی مختلف در شرایط متفاوت و در سطوح متفاوت درباره مسائل گوناگون مفید خواهد بود. به طور کلی باید گفت این الگوها زمینه تقویت مشورت، تفاهم متقابل و ملاحظه ارزش‌های محیطی را افزایش می‌دهند.

جمع بندی

این نظریه با عناصری هم‌چون: عقلانیت مشورتی، برابری سیاسی و اجتماعی و منافع عمومی به عنوان مهم‌ترین عنصر در پی توافق عمومی و تأمین آزادی و عدالت در کنار هم است. با عمومی دانستن مشورت در این نظریه و با آزاد و برابر بودن و مستدل دانستن آن از سوی دیگر تلاش شده است معضلات و کاستی‌های لیبرال دموکراسی برطرف گردد.⁽²⁷⁾

این الگو تفاهم متقابل و اجماع را تضمین کننده اصل برابری شهروندان و رعایت منافع عمومی می‌داند و تفاهم متقابل را هماهنگ کننده منافع اقلیت با منافع اکثریت برمی‌شمارد.

و بر اساس این ایده برای اکثریت خصلت پاسخ‌گویی مدنی و گوش‌سپاری اقلیت و برای اقلیت خصلت تحمل مدنی را لازم می‌داند و مشارکت آزادانه و برابر همه شهروندان فراهم می‌آید.⁽²⁸⁾ و باید دموکراسی مشورتی را نظامی دانست که با بهره‌گیری از ساز و کارهای متعدد به دنبال مشروعیت بیشتر اقتدار سیاسی مبنی بر گفت و گو نامحدود و داوری‌های سیاسی آگاهانه و یک تبیین فعال‌تر از شهروندی است که با دو ساز و کار مشورت عمومی و تفاهم متقابل سعی در نیل به این اهداف دارد.

1- همان، ص 285.

2- همان، ص 286.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد